

The Project Gutenberg eBook of Alamat ng Ilang-Ilang, by Jose N. Sevilla

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Alamat ng Ilang-Ilang

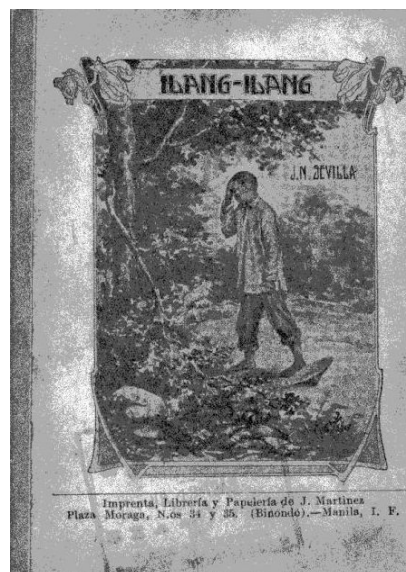
Author: Jose N. Sevilla

Release date: August 10, 2004 [EBook #13156]
Most recently updated: December 18, 2020

Language: Tagalog

Credits: Produced by Jeroen Hellingman, Tamiko I. Camacho, Jerome Espinosa Baladad and PG Distributed Proofreaders. Produced from page scans provided by University of Michigan.

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ALAMAT NG ILANG-ILANG ***

ALAMAT N~G ILANG-ILANG

KATHA NI

José N. Sevilla

MANUNULAT SA "BUHAY PILIPINAS"

Unang pagkalimbag MAYNILA, S.P.—1908

LIMBAGAN NI E.C. ESTRELLA, BUSTILLOS BLG 9, (SAMPALOK) TELEFONO 1199

Talaan ng Nilalaman

[Ilang-Ilang](#)

[Ang Hitsó](#)

[Himig nang Pighati](#)

[Ang Tubó](#)

[Pan~garap](#)

[Transcriber's note: Tilde g in old Tagalog which is no longer used is marked as ~g.]

[Paalala ng nagsalin: May kilay ang mga salitang "ng, mga," at iba pa upang ipakita ang dating estilo sa pag-sulat ng Tagalog na sa ngayon ay hindi na ginagamit.]

Ilang-Ilang

Niaó'y buwán n~g Diciembre at ang malamíg na simoy ay umáanyaya sa tanáng na sumangap n~g maligayang sandalíng iniáalay n~g kaparan~gan, at bagá man dito sa ati'y di kaugalian ang magaksayá n~g panahón sa paglilibáng, ay ilan kong m~ga kaibigan ang nakipagyari sa akin na kami'y maglakbáy sa kagubatan n~g Mindoro, upang doo'y magparaan n~g maligayang panahón sa pan~ga~ngaso.

Hindi naglipat araw at guínanáp namin ang pinagkásunduán at karakara'y ang aming m~ga áso'y naka-amóy n~g lungá marahil n~g usa kaya't unahán kamíng sumunód sa tun~go n~g kaniláng m~ga tahulan. Sa pagtugaygáy na iyaó'y nátiwalág akó sa aking m~ga kasama at sumandalíng humimpíl sa lilim n~g isáng mayabong na kahoy na di ko alumana kung anó ang kanyang pan~galán, bagá mang labis akóng nápapataká na sa gayong ilang ay masamyó ko ang di maisaysáy na ban~go na lubháng laganap sa kagubatan na pinaibayuhan ang ban~go n~g sa tanáng sampaga.

Nakaraán ang isáng malakíng bahagui n~g araw at ang pagkainíp ay sumagui sa akin, sa di pagkárin~gíg n~g anománg hudyát na amíng pinagkasunduan, at di ko naman malaman kung saán sila napatun~go, Kung sukatin ko naman n~g malas ang napakalawak na gubat na namámagitan sa akin at sa kabayanan, ay lubha akóng nalululá sa di matapós-tapos na m~ga dawag, na sumasatitig. Ang panglulumó ay naghari sa aking damdaming di sanáy sa gayóng m~ga ilang at nawalán ako n~g kayang lumayo pá't tuntunin ang landas, sa pan~gan~ganib na sa pagsasápalaran kó'y makásalubong n~g mababan~gis na [Tamaraw](#).^[1]

Ano pa't ang pan~gan~gambá'y lumaganap sa aking kalagayan at sa kadahilanang itó'y inihanda ko ang tagláy na baril, upang ipagsangalang kung itó'y kákailan~ganin, subli't lalong lumalâ ang aking pan~gin~gilabot, nang mausisá kong walá ang m~ga punlong taglay at nahulog sa aming pagtatakbuhan, n~g di ko man lama~g náalumana. Gumiyaguis na n~ga sa akin ang lubháng malakíng pan~gan~gambá at n~g tumamá ang aking m~ga titig sa nan~gun~gulimlím na panan~glaw sa Sandaidig, ay napagsiya kong nan~gun~gubli nang nagmamadali sa likod n~g isáng matarik na bundok sa kalunuran.

Ang pag-aalinlan~gan ay namalagui pang sumandali sa pagayóng anyo na nakapan~gin~gilabot na bantá n~g pagkalun~gi at lubháng binabagabag ang di ko hirating kalooban sa gayong kasindak-sindak na kalagayan, nang sa di kawasà'y nakamalas ako n~g isáng matandá, na nagbubuhat sa kalaliman n~g isáng masukal na yun~gib na makubli't mámatâan ko sa kasukalan n~g gubat.

Sa pag-ántay na itó sa inaasahang tagapagtangol marahil sa kapan~ganibang kong kinalalagyang, ay sumaguí naman sa aking ala-ala ang m~ga singaw lupang lagui kong narin~gig sa matatandang alamat na ibinadhâ tuwi na, n~g nan~gamatay ko nang m~ga nuno. Baga mang ang pagkatakot ay labis na nagpapasakit, ay pinapaghari korin sa sárili ang mayamang aral n~g CATOLICISMO, na pinagsikapan n~g aking m~ga magulang na siya kong palaguing panangnan sa anó mang kapan~ganyayang haharap at ang pakatiwalá kong itó'y siyang bumubuhay n~g aking loob.

Sa aking mahabang pánanalan~gin ay dumating din ang inaantabayanan nang hindi man lamang ako nainip at pagkalapit niya sa aking kinalalagyan, ay naulinig ko pa ang ganitong pag-aawit:

Oh hiwagang lagui sa m~ga pan~garap
aliwan n~g laguim na nagpapahirap
Ikaw n~ga ang siyang
wagas kong pag-asa, na magkakandili
sa luoy kong puso na pinakaapi
at tuwi-tuwi na'y
inayop n~g dusa;
at siyang hantungan n~g m~ga paghamak
ang nilun~goy-lun~goy n~g aba kong palad.

Ikaw din ang kusang lubos sumiphayo
sa niluhog luhog n~g aba kong puso;

at dina na awang
mag gawad maglagda n~g hatol na imbi
na siyang papatáy sa abang kumasi't
walang kasalanan
kahit na ano man,
kundi ang sa iyo'y lubos na isuyo
ang iyong nalamang hindi man kinuro.

Kung ang m~ga laguim
at pagkahilahil
siyang magdudulot sa iyo n~g saya
iyo n~g sabihin
at aking gagawin
ang ano mang ibig na ipababata
káhit ikaputi n~g aking hinin~ga.

Pagkaraan n~g kanyang pagaawit ay tumanong.

—Anó, anak ko ang naghatíd sa iyo dito sa ilang na poók?

—Oh! kagalang-galang na matandâ —ang aking tugon—ang maling akalang aksayahin ang panahón sa paglilibang at ligaliguin ang nan~gatatahimik na hayop sa kanilang himpilan.

—Ikaw бага'y nag-iisa?

—Sa n~gayon po; pagka't ako'y napatiwalag sa aking m~ga kasamang hindi ko malaman kung saan nan~gapasuot.

—Lubhang malayo ang iyong kinapatun~guhan.

—Anó pong pook ito?—ang usisa ko sa kausap.

—Itó ang lupalop na pinamagatang Ilang-ilang—ang tugon sa akin.

—Ilang-ilang!... Anó po ang kahulugan niyaón?

—Ah! iyao'y isang buhay,—sumandaling nagkuro ang aking kausap at saka ipinatuloy—Yamang hindi ka rin makababalik sa kabayanan, samantalang hindi umúumaga, ay pakingan mong sumandali ang isasalaysay, kasabay nang anyayang magparaan kami n~g mapan~glaw na gabi sa kanyang kublihan.

Nagkakaakbay kaming lumusong at hinawi ang nan~gan~gapal na talahiban, samantalang ang sisikdó sikdó kong puso ay nagbabalitá sa akin n~g isang bagay na mahalagá.

Sarisaring gunità ang sumaisip, bàlintulot yaring loób; n~gunit hindi ko magawà ang umurong pagkapalibhasà'y lalong ma pan~ganib ang matulog sa parang.

Pagkalipas n~g paglusong namin sa madilim na yungib na kinamataan ko sa matanda, ay sinapit ang kanyang tahanan, doo'y guinanap ang kanyang pan~gakong ibuhay at ang binanguit na alamat ng Ilang-ilang ay sinimulan na.

—Nalaman mo anak ko: Magbuhat nang ako'y gawaran n~g sumpâ n~g Makapangyarihan, ay hindi na ako nagkapalad na makaulinig n~g tinig tao. Laguig guimiguiguis sa akin ang bigat n~g kahatulang iyaon sa nagawâng kasalanan, sa hindi rin iba't tunay kong anak na pinag-isipan kong gahisin, n~guni't ang gayong napakahamak ná gawa'y pinagdurusahan ko n~gayon n~g isang napakahirap na parusa, gaya n~g tinitis kong pagkawalang kamatayan, ó pamamalaguig mabuhay sa ganitong ligalig.

—Paano po ang nangyari?—ang pahanga kong tanong.

—Ako'y isang binatà noon—ang tugon n~g aking kausap—na lubhang mawilihing paglibangan ang tanang binibini, at lagui kong minamatwid kan~gino man na hindi ano mang kapanagutan sa m~ga ipinasyang "*Mabuhay kayo at dumami.*" ang auking m~ga guinawa. Sa di kawasa'y nagkaroón akó n~g isang anak na napakagandang babayi at sa pag-aakalá kong iligtas sa m~ga hibo n~g mundo, kung siya'y magkaisip, gayon din sakawikaang, *baka pagbayad*, ay dinala ko n~ga rito sa masukal na ilang, magbuhat pa sa pagkasangól at n~g huwag n~g makilala ang katauhan at maiwasan naman ang laguig pagkapahamak na sinasapit n~g m~ga walang malay.

Ang pan~gan~galaga sa kanya'y ikinatiwala ko sa isang matandang babaying pipi, upang huag niyang makilala ang m~ga hiwaga sa buhay, ang lihim n~g tao, gayon din ang kanyang pinangalin~gan. Sa tuwi tuwi na'y dinadalhan ko n~g ikabubuhay; n~guni't hindi ako na pakikita, upang huag magkapanahong ako'y usisain n~g ano man.

Sa di kawasay nang maglalabing tatlong taón sa gayong pagkakatago ay tinamaan ako n~g kanyang m~ga titig at pumanaw sa akin ang damdaming ama. Nabihag ang mawilihin kong hilig na mangibig kan~gino man, na makapag-aalay sa akin n~g pampawi n~g lagui kong uháw na han~gad, at ito ang nag-wagui sa aking puso.

Hindi na ako lumusong sa kabayanan; ang kanyang kagandahan ay bumihag sa akin, at lubhang sumasal ang

paghahan~gad kong putihin ang impok niyang ganda na hindi ko nakita sa boong pinagdaanan sa buhay.

Lumipas ang ilang sandali n~g alinlan~gang itaguyod ang napakahamak kong hinan~gad at naghari din sa akin ang dating iminamatwid na, "*tayo'y galing sa magkakapatid mag-aama, at magkakamag-anak*" at pinapaghari ko ang kanyang pagkahan~gal na di ipinahihiwatig ang katotohanan n~g aming pagkamag-ama. Siya naman, pagkapalibhasa'y hindi nagkapalad makaulinig n~g tin~gig n~g kanyang kapwa, ay lubhang na aliw sa aking m~ga pangungusap, lalo na n~g maulinig ang matamis na inaawit n~g kanyang ina na napaukit sa aking budhi at siya namang lagui kong inuulit, ay ginawaran ako n~g mahinhing lambing inilin~gay ang kanyang ulo sa aking balikat at lalong naghapdi ang sugat n~g aking puso at sumasal ang aking masamang han~gad.

—Ano pong awit iyaon? Iyaon pu bagang naulinig ko kan~gina.

—Oo; yaon n~ga at inulit ang magandang kundiman.

Pagkatapos ay ipinatuloy ang pagbubuhay.

Dumating ang mapan~ganib na sandali at gumiyaguis na nag-ulol sa akin ang hibo ni Satanas, at inakala ko nang ganapin ang maru~gis na isinabudhi, datapwa't nang isasagawa ko na, ay di naman nagkaroon n~g bahagya man lamang na pagsalansang ang aking anak, pagkapalibhasa'y di natatahong iyao'y sawi sa m~ga kautusan. Inanyayahan kong sumama sa lihim n~g kahoy na ating pinan~galin~gan, na siya kong napiling maguing saksi n~g kapaslan~gan kong kakamatin; anyayang hindi sinalansang kahit bahagyâ at malugod pinaunlakan; n~guni't di pinahintulutan n~g pagkakataon na maganap, ang aking aasalin at isang malakas na buhawi'y binakli ang marupok na kahoy, na niyaong una, ay di man lamang nagagamit sa ano mang kailangan n~g tao at siyang humadlang na nagbigay wakas sa aking kaawa-awang anak.

Kapwa kami napatigalgal sa sumandalin iyaon at ipinatuloy n~g matandâ ang nauntól na ibinubuhay.

—Nang maganap ang malupit na hatol n~g pagkakataon akin nang isinaysay pagdaka'y lumabas ang isang sugo n~g Makapangyarihan at bumigkas n~g ganito:

"Di mo matutuklas ang kamatayan at mabubuhay kang tagapag alaga n~g kahoy na iyang humadlang sa iyong karumaldumal na aasalin."

Lumipas ang ilang panahon at nang aking datnan ang kahoy na yaon ay labis akona napahan~gà sa pagkakamalas na hitik na hitik n~g mababan~gong sampaga at isang hibik ang mamutawi sa akin: "ILANG! ... ILANG! na naguing saksí n~g akin~g pagkalun~gi kailan mo ako patatawarin?"—Muling lumabas ang isa~g sugo at ibinadha ang ganito: *Kung kailan, may mapatungo ritong isang tao na mapagsalaysayan mo ng guinanap na sala ay asahan mong pinatawad ka na ng Diyos* at biglang nawala ang angel na aking kausap at ang binanguit na taong iyaon na aking pagkukumpisalan ay ikao at dili iba marahil na sugo ring nang Maykàpal, upang pahintulutan Niyang ako'y umakyat sa kaloalhatian n~g lan~git.

Pagkaraan n~g m~ga salaysay na ito'y nawala ang aking kausap at nang aking pinaghahanap, ako'y nagsising.

Ako pala'y nan~gan~garap lamang.

Ang hitsó

Isang ugaling hanga n~gayon ay taglay n~g m~ga tagarito sa atin ang ipanalubong sa m~ga panauhin ang n~gátaing *hitso*.

Ang lahat n~g bagay ay maáring malimutan; datapwa't ang alay na ito na pinagkagawian na lalonglalo na sa m~ga lalawigan ay tunay na hindi nakakalin~gantán, at naguiguing catungkulan na halos, ang maghanda, at gumamit na man, lubha pa't kung ang mag-aalay ay isang binibini.

Dahil sa bagay na itó'y pinag-ukulan ko tuloy ng isang pagkakaabala ang pagtunton kung bakit natuklás ang tatlong bagay na pinaglahok at pinamagatang *hitso*.

Bakit ang *ikmo*, *bunga* at *apog* ay nagawáng pagsamasamahin, at nagagamit na pang-alay sa m~ga pánauhin?

Itó ang hindi abutin n~g aking pag-hahaká at siya namang pinagpumilitang, kahit banaag ay matuklas ang sanhi, at sa matiyagang katatanong sa m~ga palan~gân~gâ, ay nahalaw ko ang ibubuhay n~gayon; n~guni't totoo kaya ang sinalita sa akin?

Sa ano ma'y tahoín natin.

Isang hapon sa nais kong sumagap n~g malamig na simoy na nakaaanya sa m~ga naaalinsan~ganan, ay nilisan kong sumandali ang lubhang maraming gáwain at tinun~gong sumandali ang kalapit na nayon n~g Pasay, na siyang nababalitang may malalawak na "ikmuhan."

Dalawang bagay ang nais kong maganap sa isang kilos, at ito n~ga'y ang makasagap n~g malamig na simoy at

mapanood naman ang maayos napagkakatanim n~g halamang "ikmo," na, halos maituturing ayon sa kabalitaan, na ang bayang iyaon ay siyang sinisibulan n~g pinakabuting "ikmo" na pinagkakabalahan kong alamin; n~gun't di lamang iyaon ang nápalâ n~g aking paglilibáng at hindi ko man kinukusa ay nakaulinig ako ng isang nakalalaguim na pag-aawit na nagbubuhay sa isang masukal na bulaos na nákalun~gan n~g makapal na gubat n~g "ikmo."

Tumiguil akong sandali at pinalad namang masapol buhat sa simula ang talaytay n~g *kundimang* ganitó ang hanay;

Malasin guiliw ko ang daloy n~g tubig
na nagki-kinan~gan sa galaw n~g batis,
malasin ang bula sa pamimilansik
at iyong itulad
sa iyong paglin~gap,
at kung yaon n~ga ang siyang kawan~gis
daglínng kamataya'y akin masasapit.

Gayon din masdan mong napa iitaas
ang maputing asóng naglalakbay ulap,
siyá't pan~ganorin iisa sa malas;
yaon ba'y kawan~gis
n~g iyong pag~ibig?
Kung tunay na gayon, akin n~g talastas
na ang pag-ibig mo'y madaling man~gupas.

Ang paro't parito n~g simoy n~g hangin,
nakapagdudulot n~g lamig at aliw
datapwa't kung gayon ang iyong pag-guiliw,
ay lubos katulad
n~g isang pag-hamak
at wala na akong hihintáy hintaying
matapat sumintang hantun~gan n~g daing.

Lubos akong nasiyahan sa kataong iyaon, at n~g matapos ang mapan~glaw na pag-aawit ay pinapaglakbay ko ang isipan sa kalawakan n~g m~ga hiwaga, hinahalaw doón sa tanang malikmata, ang isang kagandahang mapag-uukulan n~g matimyás na tin~gig na aking nápakingán.

Pagkalipas n~g ilang sandali, ay sumatitig ko na naman ang nagdidilim na "ikmuhan" at nanariwàng muli ang sanhing ikinapatun~go ko roon, ang dati ring nais na matalos ang pinagbuhatan n~g paggamit at pakikinabang sa isang halamang sakdal han~galay, na gaya n~g "ikmo"; sa di kawasa ay lumapit sa akin at malugod na bumati ang isang matandâ, na tila tunay na kakilala kasabay n~g malugod na anyayang magtuloy sa kalooban n~g kanilang bakuran.

Nang unang bugso, ay suma~gui sa aking loob ang isang malaking alinlan~gan; n~guni't dagling napawi at nanagumpay ang mapiling amuki na ako'y magtuloy.

Pagdating namin sa loob n~g halamanan ay dinatnang nakaluklok sa isang papag-papagan ang isang binibining nápakahinhín ang anyo, na marahil ay siyang pinan~galin~gan n~g mapanglaw na pag-aawit na aking kináhan~gâan.

Matalagháy ang kabuuan n~g kanyang maamong mukhâ; malamlam ang titig kayumanguing kaligatan ang kulay, mahayap ang ilong at nakabibihag ang maramot na n~giting nanasnaw sa kanyang guinumamelang labi.

Isang sulyap na panakáw at pagdaka'y binawi ang biglang tumudlâ sa aking puso at n~g m~ga sandaling yaon ay kanyang binihag.

Tumalilis na biglang tinun~go ang halamanan pagkakita sa akin at pagkua'y pumitas n~g ilang dahong "ikmo."

Di naglao't bumalik sa aming kinaroroonan, muling lumuklok at mabihasang pinaggilas ang m~ga dahong taglay at pinirot na guinawang "hitso."

Di ko sinawaang panoorin ang mahayap na m~ga daliri at tunay kong kinahan~gaan, ang kainamang tumanggap n~g panauhin, na, baga mang di lubhang kilala, ay pinagkaabalahang kawan~gis n~g isang lalong matalik na kaibigan; sa biglang sabi ang kaugaliang mag-alay n~g "hitso" ay kanyang tinupad; n~guni't hindi ako marunong n~guman~gâ; at sa nais kong mapaunlakan ang kanyang pagkaka-ala-ala, ay kumuha ako n~g kanyang malugod na iniaalay, kasabay n~g isang maguiliw na usisâ sa matandâ na kung bakit nátuklâs, na ang bun~ga, iyaong mapakla at walang saysay na bun~gang kahoy na di nagtamo n~g ano mang pamagat, at ang "ikmo" na lubhang mahanglay, ay kung mapalahok sa nakapapasong "apog" ay napag-ayaw, at ayon sa naging hilig na kinaguinsan ay siyang naging panalubong panauhin.

Nang una, ay inakalâ kong ang pag-uusisâ ay naaksayâ at di ko batid na ang itutugon sa akin ay lubhang mapakinabang at mandí'y mapaniniwalaang iyaon n~gâ marahil ang pinagbuhatan n~g "vicióng" n~guman~gâ.

Isang ganap na kasáysayan ang kaniyang sinalitâ na uulitin ko n~gayon ayon sa nalabi sa aking ala ala:

Anyang nang m~ga unang dako, na ang pagn~gan~gà ay hindi pa kilala; ang halamang **ikmo**, ay lubhang gumugubat, at sampuonang nan~gaglaboy na hayop sa kaparan~gan, ay hindi magtamong pakinabang sa halamang tinutukoy.

Bakit kaya siya pinasibol kung walang kapakinaban~gan?

Maraming pagsusumikap ang guinawa, upang huag n~g muling sumibol, datapua't isang halamang hindi maagad n~g maglilinang pagkapalibhasa'y walang pakinabang at isang himutok na inulit n~g m~ga nahuhuli ang sa kanya'y iguinawad n~g m~ga nauna sa atin.

"*Halamang walang pakinabang, kailan ma'y di mamamatay*" at ang himutok na tinukoy ay naging sumpang iniukol n~g m~ga nahuhuli sa ano mang bagay na walang maidulot na kapakinaban~gan.

Isa pang halamang lubhang nanghahaguay na may masagananang bun~ga, ang hindi rin pakinaban~gan at siya namang pinag-uukyabitan n~g halamang "ikmo".

Sa kasaganaan n~g bun~ga n~g halamang ito na, walang mapaggamitan, ay hindi pinagkalooban n~g ano mang pan~galang pagkakakilanlan, gaya n~g sa ibang bun~gang kahoy, yamang hindi rin lamang siya nagagamit, at nan~gasyahan na ang nan~ga-una sa atin na pamagatan siya n~g pan~galang: *Bunga*.

Ang lahat n~g nakilalang halamang bumubun~ga at nag-dudulot sa m~ga tao n~g ano mang pakinabang, ay nagtamo n~g pan~galawang pan~galang ó pinakasaguisag na pagkakakilanlan; datapwa't ang halamang "bun~ga" ay siyang napakatan~gi na hindi nagtamo n~g biyaya mabinyagan, at ang kanyang puno ay pinamagatan na lamang n~g "bun~ga"

Lubhang maraming salin-saling kaugalian ang yumaon—ang idinugtong n~g matanda—ang m~ga bagong sibul na batbat n~g katalinuhan, ay di nan~gasiyahang siya'y panoorin na lamang at gamiting palamuti sa m~ga kaparan~gan, hindi nayag na siya'y hindi magamit, at lahat n~g sikap ay guinugol upang maangkapán n~g ikapakikinabang sa kaniya; n~guni't ang kanyang tingtinging puno ay hindi maagpang sa ano mang paggamitan dahil sa napakarupok, datapwa't isang kataon, (yamang n~ginan~ganlan kataon ang m~ga bagay na nangyayari n~g hindi kinukusa, baga mang ang lahat ng bagay ay nakatakda, na talagang mangyayari) ay isang tanghali umano na ang isang taong hindi pa nakasasapit sa m~ga lupalop na yaon at hindi pa nakakikilala sa dalawang halamang ating ibinubuhay (ang **ikmo** at *bunga*), ay sinumpong n~g pagkadayukdok at walang malamang sulin~gan n~g katutuklasan n~g ipagpapatid gutom.

Tinamãan n~g kanyang malas ang puno n~g halamang hitik na hitik n~g mapupulang anaki'y hinog na bun~ga, at sa paniwalang makapagdudulot sa kanyang kagutuman n~g malinamnam na pagkain, ay dagling pumitas at linasa ang pinakalamán; subali't tan~gi sa isang matigas at mapakláng nakapaglaway, ay walá siyang nalasap; bagama'y binayaan na sa kanyang bibig yamang lubhang nanunuyo ang kanyang lalamunan at iyao'y nakapananariwà.

Sa malaking kagutuman n~g abang napaligaw na yaon n~g landasin, ay lumabnot n~g ilang dahon n~g *ikmo* na nagsusumawang lumingkis sa puno n~g *bunga*, n~ginatâ rin at ninamnam ang mahan~glay na dahon n~g *ikmo*, n~guni't hindi tangapin n~g kanyang sikmara at ang laway niya ay lubhang kumakatay; subali't ang hindi kinukusang pagkakahalo n~g *ikmo* sa *bunga*, ay nagkatalo at ang pakla at ang han~glay ay nakaayaw at nalasap niya ang isang panglibang na n~gataing nakapagpapasariwa n~g lalamunan. Sa di kawasa ay dumating siya sa isang bahay at sa masidhing han~gad na makakain kahit na anó, ay tinikman ang isang bagay na maputing nasa isang munting pasu-pasuan sa ibabaw n~g bintanà; ang maputing kanyang tinikman, ay **apog** na ipinanguguhit n~g may bahay sa m~ga panakot n~g halaman.

Hindi niya sinasadya ang pagkakahalo halo n~g tatlong bagay na hindi kilala; n~gunit wari'y pinagtiyap ó itinuro sa kanya n~g pan~gan~gailan~gan ang isang n~gatâing panglibang sa gutom.

Tinaglay niya hangang bayan ang tatlong bagay na kanyang nátuklâs at ipinagparan~galan sa m~ga dinatnan.

—Aanhin mo iyan?—ang usisâ n~g kanyang m~ga kasama sa bahay.

—Ah!—ang tugon kung nalalaman ninyo ang kapakinaban~gan n~g tatlong ito kung magkahalo—at ipinakitang muli ang *ikmo*, *bunga* at *apog*,—ay walang salang di ninyo pakamamahalin.

—Anong pakinabang ang maidudulot n~g tatlong bagay na iyan?

Bilang tugon ay naglahok at inialay na pinatikmán sa m~ga kasangbahay.

Labis daw na napahan~gà ang m~ga dinulutan sa pagkakalasang n~g isang mabisang pampasariwa n~g lalamunan, at buhat na noo'y pinasimulan na ang pagpapatikim sa baw't dumating na kasambahay, hangang sa naging kaugaliang ipanalubong sa panauhin ang *hitso*.

Ang salitang paglahukin ay itinutumbas nila sa salitang **pahitso**, at hanga n~gayon ang m~ga panday n~g pilak ay tinataglay pa, ang salitang *pahitso* sa paglalahok n~g guinto.

Sa pamamag-itan n~g salinsaling kaugalián ay binawas na ang salitang PA, sa *hitso* yamang yaon ay pangdugtong pan~gun~gusap n~ga lamang.

Pagkatapos n~g malawig na salaysay n~g matanda ay tinikman ko kapagdaka ang inaalay sa akin n~g binibini at doon ko napagsiyâ na tunay n~gang nakalilibang at nakapananariwa n~g lalamunan, at kung mahirati na sa pagn~gatâ niyaon ay naipampapawi na raw n~g uhaw at gutom, ang pinagpalang *hitso*.

Sa lahat n~g iyaon, at sa pan~gan~ga-nib kong ako'y kayamutan ay napaalam na, at nan~gakong muling babalik.

Samantalang binabagtas ko ang ikmuhan ay muli kong naulinig ang mapan~glaw na pag-aawit na bumihag sa aking

puso.

Sino kaya ang pinag-uukulan niya n~g m~ga panambitang iyaon?

Siya kaya'y may katipang tumatakuil sa m~ga ipinangako?

Ito ang bumabagabag sa aking sarili nang papauwi na sa bahay at siyang umaanyayang muli siyang sadyain; n~guni't lubos na nagpasakit ang mabisang panibugho sa kanyang pinag-uukulan at siyang sanhi n~g di ko na muling idinalaw.

Oh! sabay kong natuklas ang pag-ibig at ang HITSO.

HIMIG N~G PIGHATI^[2]

Hinihiling sa aking kasayaha'y tulain.

Saan man ibaling yaring pag-iisip
nákikita'y luhà at m~ga pasakit
kahit sa sariling buhay na tahimik
gayon din sa Bayang pinakaiibig
ay walang lumual sa kudyaping tin~gig
liban na sa lungkót at m~ga ligalig.

Sa Bayan ang malas kung aking itanaw
ang nan~gakikita'y pawang kapan~glawan,
magkabi-kabila'y ang pag-írin~gan
na inihahasik n~g buhíng makamkám at
nan~gagnanais tanghali't igalang
kahit na mahamak ang sariling Bayan.

Sa kabila noon ay bilang pamana
na kanilang alay sa Bayan at Ina,
ay ang pang-aapí at pag-alimura;
ang gayó'y kung aking mapag ala-ala
tinis n~g kudyapi ay n~gán~gapa-n~gapa
at ayaw magbigáy n~g lugod at sayá.

At paghamak lamang, pagsumpa't pag-ayop
daing n~g hinagpís ang itinitibók
nalilimot tuloy ang ugaling bantog
na mahinhi't wagás n~g lahing Tagalog,
dahil sa iilang asal na sumalot
n~g sariling yaman hindi man inimpók.

Ano kayá n~gayon ang aking gágawín
sa iyong napitang ako'y paawitin
guinaganáp ko man n~g boong pag-guiliw
ay ang lumuluwal na tinis ay daing
at hindi pumulas ang mithi mong hiling...
kasayaha'y nanaw sa aking damdamin

Pagtamanan mo na ang taghóy n~g puso
kahít napípigta sa luhang tumulo,
pagka't ang ligaya ay hindi makurong
kusang magwawagui sa madlang siphayo,
na nan~gin~gibabaw sa puring nag-laho,
sa puring salantáng, lugami at hapo

Nakasunod kaya sa hin~gi mo't pita
ang anák na busóng sabík sa ligaya?
Hindi man nasiyahan sapagka't di kaya
ang daliting n~gayon ang iyong ligaya
ay lubos tangapin n~g boong pag sinta:
"HIMIG NG PIGHATING" larawan ng dusa ...

Ang Tubó

Ang m~ga alamat kung minsan ay tunay na salat sa katotohanan; datapuwa't lubhang kailan~gang buhayin ang m~ga salinsaling balitâ yamang ang karamihan n~g ating pinaniniwalaan ay badhâ niyaon, at n~g m~ga pangyayari; kaya't ang sasalaysayin n~gayon ay tunay na hindi ko na malaman kung saan ko narin~gig ó kung sa aling kasaysayan ko nabasa bagamang sariwang sariwa sa aking ala-ala ang pagkakapangyayari.

Katanghalian dáw noon n~g buan n~g Marzo, mainit na lubha ang daloy n~g m~ga sinag n~g araw, kaya't ang kaalinsan~ganan, ay di magpatiwasay sa madlâ, lalong lalo na doon sa m~ga pangkating pinag-uusig n~g m~ga batas, doon sa nan~gabubuhay sa pamamag-itan n~g pawis n~g iba at walang bilang himpilan kungdi ang madadawag at masukal na yun~gib sa kaparan~gan; doon sa lupalop na pan~gublihan man ay wala, at paubayang pinasasaksihan sa tumutunghay na lan~git ang tanang kabuhun~gan kanilang lagui nang ikinaaaliw.

Sa panig n~g sansinukob na pinangyarihan n~g buhay na ito, ay wala niyaong mayayabong na halamang karaniwang sumibol sa m~ga kabundukan, na nagkakandili sa tanang magnais na sa kanya'y man~ganlong, doo'y wala n~ga, iyaong malalabay na san~gá n~g nan~gag-lalaking punong kahoy na naggagawad sa madlâ n~g malalamig na lilim kung katanghalian, at tan~gi sa ilang halamang gumugubat na kawangki n~g palasan ay wala n~g iba pang sumisibol. Ang halamang ito'y mabulo ang pinakakatawan matatalim at nakasusugat ang kanyang m~ga dahon, at walang munti mang maituturing na pakinabang sa kanyá; ang sino mang mapasagui, ay dumadanas n~g isang di magpatahimik na kakatihán kawangki n~g tinatawag nating NALILIPA.

Umano'y sa m~ga kadawagang iyaón nan~gun~gubli ang m~ga may malalaking sagutin sa pamahalaan, pagka't doo'y hindi nakasasapit ang lalong masigasig na kagawad. Apat kataong nagkaisá n~g ugali, at nan~gasawing mamuhay sa pamamag-itan n~g panghaharang, ang kasalukuyang tumatalaktak sa matutulis at nakakapasong batong maliliit na nan~gag-sambulat sa m~ga landasin; ang mainit na simoy n~g katanghalian ay tumutupok sa kanilang m~ga noó at nagparamdam n~g malaking kauhawan; datapwa't ang kanugnog na yaon n~g m~ga lupalop na di sinasapit n~g may matahimik na kabuhayan, ay di sinibulan n~g tubig; doo'y walang m~ga bukal, walang batisan, at walang ano mang pampawing uhaw na matutuklas; kaya't ang pag~gan~galit ay siyang pinagbubuntuhan, kaayaw n~g pakikiayon, yamang wala namang ibang magawâ.

Sa di kawasa'y nakásalubong sila n~g isang matandang lalaki na sa kanyang anyo, ay tila may isang malaking katan~gian at mandi'y umaanyayang siya'y pakagalan~gin, datapwa't ang sibul na marun~gis na budhing taglay n~g apat na tinutugaygayan natin, ay siyang nanaig, at inakalang pagliban~gan~g uruyin ang kagalang-galang na matandâ.

Ang isa sa kanilá ay siyang unang umaglahi.

—Matandang hukluban, saan ka paro-roon sa ganitong kainitan?—ang pang-unang tanong.

—Ang dugo nito ang ating inumin—ang saad n~g pan~galawa—Kasabay nang bunot n~g itak sa sukbitan na biglang iniyambâ.

—Antabayanan muna nating siya'y tumugon, bago ganapin ang nais—ang saló n~g pan~gatló.

—Magsalita ka—ang pakli n~g pang-apat.

—Aking hinahanap—anang matanda—ang panig na aking tinutuklasan n~g pampawing uhaw.

Sa tuwing hapon—ang dugtong—kung sumasapit ang ikatlong oras ay pinagkakalooban ako n~g Makapangyarihan na makásimsím n~g pampawing uhaw.

—At saan ka naman kukuha n~g maiinóm sa kadawagang ito, na kinaigahan n~g tubig at kinaitan n~g kanyang balong?

—Tingnan natin at tila ito ang makapag-aalay n~g ating kailan~gang di matuklas—ang anas n~g isa sa kanyang kasama.

—Kung ang pagkakatiwala sa kanya'y ating ilalagáy ay matitirá tayo sa isang kabiguan—ang paan~gil na tugón.

—Narito—anang matandâ—ang lagui kong iniinom kung dumarating ang oras na aking sinambit.

—Dito'y walang batisan...

—Hindi ko kailan~gan ang makikináng na daloy n~g batis, upang ipamawi n~g kauhawan; sa aki'y sukat ang m~ga halamang inyong namamalas, pagka't sa kanya'y nánanamnam ko ang matamis at masaganang katás, sa m~ga oras na

ang Sumakop sa tanán, ay nagsabing "AKO'Y NAUUHAW", sa kanyáng Pitóng Wikà, bago naglakbay sa kalowalhatian n~g Lan~git at tinalíkdán ang pagkatáo.

—Tila ito'y may nais magpalaganap dito n~g m~ga katâkatá niyaong m~ga mapagsampalataya n~g kung ano anong kadayaan.

—Ang táong ito'y tila tayo ang pag-lalaruan—ang sabád n~g isá.

—May orasán ba kayong tagláy—ang malumanay na usisà ng matandàng inaaglahi.

—Ang orasán namin ay anyo n~g araw na lumiliglig sa boong Tinakpan.

—¿Anó na kayang bahagui ang ating kinalalagyán?

—Tayo'y nasa ikatatló na n~g tanghali; yaong oras na inaantabayanan mo upang numamnam n~g pinakananais naming pampawing uhaw ... Hayo ipakita mo sa amin ang pagsipsip n~g katás n~g halamang iyong sinambit at kapagkayao'y aglahi lamang ay kaawâ-awa ang iyong sasapitin.

Pagkarin~gig n~g bihigkás na ito n~g nagtatapangtapan~gan tulisan ay lumuhod pagdaka ang matanda at idinaing sa Lumikha ang kanyang kalagayan; at pagkaraos n~g pananalán~gin ay nagtuluyan bumakli n~g m~ga halamanang naroon at pinan~gós na sinipsip ang katás.

Pagkakita nito n~g m~ga tulisan ay nan~gágsitulad sa matandâ at nakipan~gos naman; datapwa't ang kanilang nalan~gap, ay ang di masaysay na hanglay at sa kadahilanang ito'y inasod n~g palo ang kagalanggalang na matandâ hangang sa nalugmok sa m~ga nagkabalibaling san~ga n~g halaman.

Sa gayóng kahabag habag na anyo'y nagturing:

—¡Oh m~ga kulang palad! Darating ang panahón na inyong pagsisisihan ang inasal na kaimbihan; págka't sa inyong panunumbalik sa puok na ito sakaling kayo'y magkapalad na tan~glawan ng pananampalataya sa ating Mánanakop, ay inyong mapagkikitang ang bawa't tilamsik n~g m~ga dugo ko ay sisibulan n~g ganyan ding halamán; subali't ang bawa't dito'y tumubo, ay magdudulot sa katauhan n~g isang malinamnam at matamis na katas, na siyang katutuklasan n~g tanan, n~g isang mabisang pampawing uhaw, pampatid gutom at sangkap sa ano mang kakailan~ganin n~g katauhan, Pinaslang ninyo ang isáng nahilig sa paginilay n~g mahalagang "PITONG WIKA" n~g ating MANANAKOP, nawá'y siya ninyong laguing pakinaban~gan.

Nakaraan ang isang munting bahagui n~g panahón, ang pagkakataon ay naguing tagapamag-itan upáng ang apat na buhóng ay muling mápabalík sa kanilang pinagdausan n~g huling kalupitan at nang magunitâ nila an~g m~ga hulíng binikás n~g napan~ganyayang matandáng kanilang inumog, ay dumanas silá n~g isáng pagnanais na alamin kung tunay n~gâ ang kaniyang m~ga huling panambitan, at di nalaunan, ay su-matitig nilá ang mayayabong na halamang nagsisupling na pawang malulusog, matatabâ at lubhang mayabong, at siláng lahat ay di nakapiguil n~g gayong bigkás:

¡Tumubo! ... Naganap ang kanyang huling tagubilín.

At sabay na nan~gagsibaklí n~g naturang halaman at kanilang pinan~gós.

Isáng malinamnám at matamis na katás ang kanilang nálasap, at paulit-ulit na binigkás na-matamis ang *tubo*, na siyang kaipala'y sumapit sa ating kapanahunan at ang salitang iyaon na niyaong una'y pinalalawig upang ang maguing kahulugan ay *supling*, n~gayo'y biglá na kung bigkasín at nakikilala sa pan~galang tubó.

Bilang pasasalamat ay isáng mataós na dalan~gin ang kaniláng pinailanláng sa kalawakan n~g hiwagà at isáng matamis na pag-aawit ang kanilang naulinig na ganitó ang badhâ:

"Ano kayâ yaong tinamâang malas
na nan~gin~gibabaw sa tanang liwanag
nagtaboy na bigla't humawi sa ulap
na pinaglagusan n~g ningning at sinag
at umaanyayang lubusang magalák
yaring abang pusong sinupil n~g hirap?"

"Siya kayâ yaong maningning na Ilaw
na pumapatnugot sa Sangkatauhan,
panan~glaw sa gabí n~g nadidiliman
at sa may pighati'y pang-aliw na tunay
Badhang taga-turo n~g iisang daan
sa m~ga alagad na nan~galiligaw?"

"Oh kulang na kulang yaring pan~gun~gusap
upang patunayan nakikitang sinag,
ayo't nagniningning, anaki'y busilak
sa ibabaw niyaong buntón buntóng ulap,
ayó't bawa't anyo ay isang pagliyang
ang isinasaboy sa puso n~g lahat."

"Siya yaong Pusong Kamahal mahalán
na n~gayon ay ating kinaháhan~gân

Siya ang dinusta at pinakapaslang
n~g sibat n~g sala n~g Sangkatauhan,
Siya ri't di iba ang kaguinhawahan
at tunay na aliw n~g may kalumbayan."

Dagli silang nagtindig at pinaghanap ang pinagbubuhatan n~g gayong kawiliwiling pag-aawit, at nang kanilang makita'y lubos napahan~gà pagka't dili iba kundi ang kaawâawang matandang kaniláng pinaslang na bigláng nawalâ sa kasukalan n~g gubat.

Ito n~gâ kayâ ang sanhing pinagbuhatan n~g halamang tubo? ...

PAN~GARAP

(*Sa laquing pinagalayan n~g m~ga katha ko.*)

I

Sa galaw n~g tubig;
gayón din sa himig
na pabalik-balik
sa lalim, at batong pinag saglit-saglit,
doo'y namamasid
n~g abang pag-big
ang kagandahan mo sa linaw n~g batis.

II

Ang itim mong buhok
lugay na nag-sabog
sa maputing batok,
ay siyang anag-ag sa batisa't ilog
sa dakong pag-lubog
n~g araw sa laot
kung makaliglig na sa boong Sinukod.

III

At sa pan~gan~garap
n~g sariling hagap,
aking námamalas
ang iyong larawang sipian n~g DILAG.
Ampunan n~g lahat
na m~ga bulaklak
na níyuyurakan sa m~ga paglakad.

IV

Sa palad na abâ
kung guinugunitâ
ang pagdaralitâ
ay namamalas kong ikaw ay may awàng
iniáapulâ
sa agos n~g luhâ
n~g lunós kong buhay at pusong mahinâ.

V

N~guni't ... ¡Pagkasawi! ...
Ang abang ibinudhi'y
hindi namalagui,
Dagling binagabag, at ang pag mumuni'y
kumalag sa tali,
at itiniwali
ang aba kong palad na inilugami.

VI

Bigláng nasiwalat
dini sa hinagap
at ipinamalas
Ang iyong larawang may hinampong in~gat
na nagtutulak
sa aba kong palad
at sa lantang pusong napapawakawak.

Wakás.

Mga Talababa :

[1] Hayop pa sakdal ban~gis na pagkaamoy sa tao'y sinisila; ito'y kawangki n~g kalabaw baga man may kaliitan, at kailan may hindi napaaamo.

[2] Tuláng binikás n~g magandang binibining Natalia Buencamino sa "veladang" idinaos sa, "INSTITUTO DE MUJERES", niyong ika 23 n~g Diciembre n~g taong 1906.

Palatuntunan.

[Ilang-ilang, Tudling, 3.](#)

[Ang hitsó, Tudling, 16.](#)

[Himig nang pighati, Tudling, 30.](#)

[Ang tubó, Tudling, 33.](#)

[Pan~garap, Tudling, 44.](#)

M~ga nobelang sinulat n~g Kumatha nito

Mapagpuyat.....P.0.20
Pag-ibig n~g isang General.....P.0.20
iM~ga imbi! (unang bahagui)...P.0.30

KASALUKUYANG NILILIMBAG

Mapagkandili.

iM~ga imbi! (pan~galawang bahagui)

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ALAMAT NG ILANG-ILANG ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of

the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the

remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.